

ULOGA MATKA LAGINJE U POLITIČKOM ŽIVOTU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Hrvoje Matković

Kada je 1918. godine stvorena jugoslavenska država, Matko Laginja je imao 66 godina. Dotada, u predratnom razdoblju, bio je zastupnik istarskog Pokrajinskog sabora (1883—1914) i zastupnik u bečkom Carevinskom vijeću (1891—1901. i 1907—1918).¹ Kao jedan od prvaka Starčevićeve stranke prava, koja je predvodila akciju nacionalne koncentracije (politike okupljanja građanskih stranaka i grupa s programom jugoslavenskog jedinstva) Matko Laginja se u danima sloma Austro-Ugarske monarhije nalazio u središtu političkih zbivanja. Sudjelovao je u radu Narodnog vijeća u Zagrebu, pa je uključen i u njegov Poslovni odbor iz »veoma važnih razloga« kako je zabilježeno u zapisniku sjednice Vijeća od 16. listopada 1918.² Nije teško zaključiti da mu je mjesto u najvišem političkom tijelu jugoslavenskih zemalja, koje su dotada bile pod austrougarskom vlašću, pribavilo upravo istarsko porijeklo i reputacija narodnog preporoditelja i borca za nacionalna prava istarskih Hrvata.

Sudjelovanje Matka Laginje u radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba jasno upućuje na njegovu političku orijentaciju. Kao politički predstavnik onog dijela hrvatske zemlje što ga je neposredno ugrožavao talijanski susjed, Laginja je zalag za budućnost vidio jedino u ostvarenju jugoslavenske državne zajednice. Tu je državu od početka zamišljao kao ravnopravnu zajednicu svih njezinih dijelova. Zato je i bio osjetljiv na političke istupe koji bi tu ideju mogli ugroziti. Tako je na jednoj sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća (bila je to sjednica od 26. listopada 1918) tražio preciznost u tumačenju izraza »jedinствена држава«. Predlagao je da taj izraz Narodno vijeće »autoritativno protumači ili promijeni« u smislu kako je upotrijebljen u objavi narodu 19. listopada.³ Laginja je tada isticao da se iz pri-

¹ Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5, članak Matko Laginja, 446.

² Usp. Bogdan Krizman, Zapisnici Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, p. o. Starine 48, Zagreb 1958, 340.

³ Laginja je mislio na deklaraciju Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u kojoj se, između ostalog, traži ujedinjenje našeg naroda — Slovenaca, Hrvata i Srba — na cijelom njegovu etnografskom teritoriju bez obzira na pokrajinske ili državne granice u kojima danas žive, u jednu jedinstvenu, potpuno suverenu državu. Deklaracija je predstavljala odgovor na Manifest cara Karla od 16. listopada 1918. Njome se otklanja carev kao i svaki drugi prijedlog koji bi naše narodno

jašnjih rasprava vidi »jednodušnost nazora da se jedinstvenost buduće naše države ima razumjeti u odnošaju prema inozemstvu, dočim se o čitavoj unutrašnjoj uredbi ima odlučivati tek kasnije prigodom konstituiranja iste države«. ⁴ U obrazloženju svog prijedloga Laginja kaže da to smatra potrebnim zbog toga »da se predupredi kojekakvim agitacijama, kao da tobože predstoji pogibelj za jedno, drugo ili treće naše pleme«. ⁵ Tako je Laginja još prije sloma Austro-Ugarske i prije stvaranja jugoslavenske države izrazio stav prema kojemu pitanje unutrašnjih odnosa u njoj ne smatra svršenim činom, niti smatra da bi u budućoj državi moglo doći do majorizacije jedne nacije nad drugima. Već i izražavanje takve bojazni Laginja ocjenjuje kao agitaciju koja je uperena protiv samog jedinstva.

U svojim istupanjima i prijedlozima u listopadu i studenom 1918. godine Laginja se često pozivao na hrvatsko državno pravo. Kad se u Narodnom vijeću raspravljalo o sastavu nove egzekutive, on je zagovarao očuvanje »povijesnih prava autoriteta naroda i banske časti«. ⁶ Zato je tražio da se ban i članovi banske vlade kooptiraju u Narodno vijeće, a dotadašnji odjelni predstojnici da se nazovu ministrima.

Kad je 1. prosinca 1918. proglašeno ujedinjenje jugoslavenskih zemalja u jednu državu, nazvanu Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, pitanje njezinog unutrašnjeg uređenja doista je postalo glavno političko pitanje prema kojemu su utvrđivale svoje stavove pojedine političke stranke, grupe, pa — dakako — i pojedinci. Na tom pitanju vršila se polarizacija snaga i definirali politički programi. I Matko Laginja je imao svoj posve određeni stav koji je nedvosmisleno iznosio, a za koji se opredijelio — kako je naprijed navedeno — još prije stvaranja zajedničke države.

Ulazeći u politički život nove jugoslavenske države Laginja je svoju aktivnost zasnivao na dva temeljna politička stava: *nužnost jugoslavenske zajednice na principu ravnopravnosti i poštivanje legitimnih povijesnih prava hrvatskog naroda*. Valja, svakako, uočiti da u tadašnjim Laginjinim shvaćanjima, kad je riječ o nacionalnom pitanju ima određene zbrke. Jer Laginja, kao i ostali starčevićanci, podržava ideju o jedinstvenom narodu Hrvata i Srba, a u praktičnoj realizaciji te ideje ostaje čvrsto na povijesnom principu nacionalnih individualnosti smatrajući da do potpunog narodnog jedinstva može doći tek postupnom evolucijom. Odatle proizlazi i njegov kasniji autonomizam, a zatim i federalizam koji je zastupao kao prvak nove stranačke formacije — Hrvatske zajednice. ⁷

pitanje rješavao djelomično oduzimajući mu njegovo međunarodno značenje. Potpuni tekst deklaracije objavio je Ferdo Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914—1919, Zagreb 1920, str. 179—181.

⁴ Krizman, Zapisnici Središnjeg odbora..., 342.

⁵ Isto.

⁶ Isto, 249.

⁷ Hrvatska zajednica je stranačka formacija koja je nastala u ljetu 1919. godine od dvije hrvatske građanske političke stranke: Starčevićeve stranke prava i Napredne demokratske stranke. O njezinom postanku i djelovanju vidi opširnije Hrvoje Matković, Hrvatska zajednica, Zbornik radova »Istorija XX veka«, 5—136.

Početak ožujka 1919. godine započelo je u Beogradu radom Privremeno narodno predstavništvo. Među njegovim imenovanim članovima našao se i Matko Laginja. S ostalim starčevićancima ušao je u Narodni klub, u kojem su bili i naprednjaci oko Ivana Lorkovića. Istupajući u raspravama koje su se vodile u Privremenom narodnom predstavništvu, Laginja je već u travnju 1919. izrazio svoje razočaranje mjerama koje je poduzimao prvi ministar unutrašnjih poslova nove jugoslavenske države Svetozar Pribićević. S ostalim starčevićancima i naprednjacima Laginja se suprotstavio Pribićevićevoj politici nivelacije, brisanja povijesnih individualnosti i doktrinarnog jugoslavenstva. U raspravi o dvanaestinama za mjesec travanj 1919. godine Laginja je istakao da »velike žrtve i terete može podnositi samo onaj narod koji se čuti u svojoj kući, koji se čuti u svojem domu posve slobodnim. Ne vidim dosta slobode — nastavio je Laginja — ne vidim dosta garancije za potpuno izražavanje svojih misli, za potpuno djelovanje u javnom životu.«⁸ Laginja je u prilog svojoj tvrdnji naveo slučaj hapšenja trojice bivših narodnih zastupnika u Hrvatskom saboru koji se nalaze u pritvoru već preko mjesec dana.

Suradnja starčevićanaca i naprednjaka u Privremenom narodnom predstavništvu završila je osnivanjem zajedničke stranke pod nazivom *Hrvatska zajednica*. Stranka je osnovana sredinom srpnja 1919. na sastanku pouzdanika obiju grupa u Zagrebu. Skupu pouzdanika predsjedavao je Matko Laginja, pa je upravo on u podužem govoru objasnio osnovne smjernice politike nove stranke. Govorio je tada i o položaju »hrvatskog plemena u novoj državi«. On se odlučno ograđio od separatističkih podvala Narodnom klubu i »hrvatskom plemenu« u novoj državi te je posebno naglasio pristajanje Kluba uz narodno jedinstvo i jedinstvenu državu.⁹ Kad se pristupilo izboru vrhovnog vodstva stranke, Laginja je izabran za prvog predsjednika Hrvatske zajednice. Pritom su svakako odlučili ne samo njegova životna dob i ugled starog istarskog borca nego i odlučnost u obrani načela nacionalne ravnopravnosti i posebno položaja hrvatskog naroda.

Međutim, valja ipak napomenuti da — unatoč dodijeljenoj mu funkciji predsjednika stranke — Laginja ipak nije bio prvi čovjek Hrvatske zajednice. Stranačku taktiku i strategiju mnogo više od Laginje utvrđivali su dr. Ivan Lorković i dr. Mate Drinković, koji su uvijek u svim političkim razgovorima i pregovorima s drugim strankama nastupali zajedno s njim.

U krugu svojih stranačkih drugova Matko Laginja je djelovao kao čovjek zanosa, ali i mnogo strpljivosti i sklonosti sitnom političkom radu, naslijeđenom iz istarske sredine. Cijenio je intelektualnu razinu i političku spremu ostalih prvaka Hrvatske zajednice, što se može zaključiti iz gotovo svakodnevnih bilježaka u njegovu *Dnevniku*.¹⁰ Uvažavao je njihova mišljenja, ali

⁸ Stenografske beleške Privremenog narodnog predstavništva, sv. I, 42.

⁹ Prema izvještaju o osnivanju nove stranke objavljenom u glasilu Hrvatske zajednice Hrvatima od 17. VII. 1919.

¹⁰ Dnevnik Matka Laginje (počeo ga je pisati još kao šesnaestogodišnji gimnazijalac u Rijeci) sastoji se od bilježaka koje je zapisivao gotovo svakog dana sve do smrti. Bilježio je mnoge podatke o sebi i ljudima s kojima je dolazio u kontakt, posebno o političarima i njihovu djelovanju. Tako je ostavio dragocjena svjedočanstva od velike izvorne vrijednosti za proučavanje naše političke po-

razložno objašnjavao i svoja. No, uvijek je u rad vodstva unosio stanovitu smirenost. Zajedničarski prvaci cijenili su njegovo političko iskustvo i nasdave isticali njegov ugled istarskog preporoditelja.

Djelujući u vodstvu Hrvatske zajednice, Laginja je — zajedno s ostalim prvcima stranke — prihvatio izrazito nedinamične metode političke borbe. Aktivnost vodstva Hrvatske zajednice iscrpljivala se u čestim, gotovo svakodnevnim vijećanjima prvaka, u političkim razgovorima, razmatranjima političke situacije i traženju formule za sporazumijevanje s drugim građanskim strankama. U isto vrijeme Stjepan Radić je razvijao vrlo dinamičnu političku aktivnost koja je — temeljena na njegovu nacionalnom i socijalnom programu — sve više osvajala hrvatske biračke mase. Tako su Laginja i njegovi zajedničari ostajali bez sljedbenika. Više politički teoretičari nego praktični aktivisti zajedničari su naposljetku morali prihvatiti realnost da se njihova stranka ne nalazi na čelu hrvatske politike. Izbori za Ustavotvornu skupštinu u studenom 1920. godine to su nedvosmisleno pokazali. Izborni rezultat je Hrvatsku zajednicu s 4 izabrana poslanika sveo na malu, gotovo beznačajnu stranačku formaciju, dok je Radićeva Hrvatska republikanska seljačka stranka sa svojih 50 narodnih poslanika postala doista pravi predstavnik Hrvata i nosilac hrvatske politike u novoj državi. Kako se politička aktivnost Matka Laginje u novostvorenoj jugoslavenskoj državi vezuje za jednu građansku stranku koja je gubila svoj politički utjecaj i čije je značenje u hrvatskoj politici bilo u stalnom opadanju, tako je i on osobno doživljavao postupno opadanje značenja kao politički djelatnik. Samo u prvoj fazi djelovanja Hrvatske zajednice (tj. do izbora za Ustavotvornu skupštinu) kada je stranka nominalno nastupala kao politički predstavnik Hrvata, pa je tako prihvaćana i u parlamentarnoj kombinatorici, Matko Laginja je bio u prvom planu hrvatske politike. Tada je u jednom kraćem razdoblju čak bio i *hrvatski ban*.

Kada je u veljači 1920. godine Hrvatska zajednica zaključila sporazum s radikalima o ulasku u vladu, izvršena je promjena na banskoj stolici u Zagrebu. Dogovoreno je da će novi ban Hrvatske i Slavonije biti Matko Laginja.¹¹ On je tu dužnost preuzeo 22. veljače 1920. i na njoj je ostao do početka prosinca iste godine. To razdoblje pokazuje posve jasno njegove političke stavove, njegove metode političkog djelovanja, ali i odnos vladajuće Radikalne stranke prema, formacijski uzeto, prvom čovjeku hrvatske politike. Prvi banski akt Matka Laginje bio je puštanje na slobodu Stjepana Radića koji je bio uhapšen i držan u zatvoru po osobnom nalogu ranijeg ministra unutrašnjih poslova Svetozara Pribičevića. Tim aktom Laginja je želio pokazati da nastup nove banske vlade znači kraj stranačke netrpeljivosti i su-

vijesti. Dnevnik Matka Laginje čuva se u Rukopisnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu pod signaturom R-6261. Svesci o zbivanjima između 1918. i 1928. označeni su kao III. dio.

¹¹ Nakon pada Davidovićeve vlade, sastavljene od demokrata i socijalista, mandatar za sastav nove vlade radikal Stojan Protić prihvatio je zahtjev Narodnog kluba (zajedničara) da se položaj bana u Hrvatskoj dodijeli pripadniku Hrvatske zajednice. O stupanju Hrvatske zajednice u Protićevu vladu vidi opširnije Matković, n. dj., 43—66.

rovih policijskih progona koji su izazvali veliko neraspoloženje u Hrvatskoj. Opća atmosfera je bila prilično naelektrizirana, pa se banska vlada bojala pokreta seljaka i pokušaja nasilnog oslobađanja Stjepana Radića. Sam Laginja je zabilježio u svom Dnevniku da je u Hrvatskoj bilo potrebno »otvoriti ventil«.¹² Međutim, na inzistiranje političkih vrhova u Beogradu, Laginja je dobio za podbana Franka Potočnjaka, osobu povjerenja regenta Aleksandra, ali i Radikalne stranke. Po ustrojstvu podban je u Zemaljskoj vladi imao nadležnost u unutrašnjim poslovima, a to znači da mu je bio podređen policijski aparat. Tako se dogodilo da je podban Potočnjak, bez konzultacije i privole Hrvatske zajednice i bana Laginje, ponovno dao uhapsiti Stjepana Radića. Razlog ponovnog Radićeva hapšenja bio je govor koji je Radić održao na skupštini u Galdovu kraj Siska kada je rekao i ovo: »Ova država još nije gotova. Mi hoćemo hrvatsku seljačku republiku, a Srbi ako hoće kraljevinu, neka im bude njihov kralj blagoslovljen, neka si ga imaju.« Bilo je to potkraj ožujka 1920.¹³ Time je odjednom uništen sav onaj politički i moralni kapital što su ga ban Laginja i Hrvatska zajednica priskrbili Radićevim oslobodenjem. Konsternirano vodstvo zajedničara i ban Laginja uputili su odmah protest Potočnjaku. Ovaj je odgovorio da samo vrši svoju dužnost i da će banska vlada »i odgovarati onomu kome je dužna odgovornost. Nu, to nije — nastavio je — ni Hrvatska zajednica ni njen Klub.«¹⁴

Ovdje treba utvrditi da je prilikom posljednjih promjena regent Aleksandar tražio da na banski položaj u Zagrebu dođe Potočnjak, te da je popustio zahtjevu zajedničara za imenovanje Laginje pod uvjetom da podban bude Potočnjak. Ovaj je to znao. Naime, prilikom jedne audijencije — a to je zabilježio sam Potočnjak — sam regent mu je rekao: »Bila je moja volja da se vama povjeri banstvo. To sam htio i da provedem, ali su gospoda tvrdo stajala na tome da banom mora biti politička ličnost iz stranke i tako sam bio primoran da prihvatim čičicu Laginju.«¹⁵ Prema tome posve je jasno na koga je Potočnjak mislio kad je u svom odgovoru Laginji i vodstvu Hrvatske zajednice spomenuo »dužnu odgovornost«. U takvoj situaciji Laginji i vodstvu Hrvatske zajednice nije preostalo ništa drugo nego da u svom stranačkom glasilu naglase »zakoniti postupak vlade« u slučaju Radićeva hapšenja nasuprot demokratima koji su ga bez istrage držali mjesecima i mjesecima u zatvoru.¹⁶ Sada je Radić bio odmah predan sudu i nakon zaključenja istrage u održanom sudskom procesu osuđen na dvije godine i šest mjeseci zatvora.

Laginjina nastojanja da stiša duhove u Hrvatskoj i zaustavi radikalizaciju javnog mnijenja u Hrvatskoj ostala su bez rezultata. Bio je dovoljan samo jedan čovjek koji je kao eksponent beogradskih vrhova djelovao u Zemaljskoj vladi u Zagrebu, pa da se praktično onemoguću njezino samostalno

¹² Laginjin Dnevnik, 12. III. 1920.

¹³ Franko Potočnjak, Malo istine iz naše nedavne prošlosti, Zagreb 1921, 24—25.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Hrvat, 10. VI. 1920.

djelovanje. Laginja je vrlo dobro shvatio svoj položaj. Shvatio je da je centralistički sustav već uhvatio duboko korijenje, mada država još uvijek nije imala ustava. Događalo se da su zajedničarski ministri u središnjoj vladi morali prosvjedovati protiv odluka donesenih mimo njih ili u slučaju kad je pojedini resorni ministar drugačije postupio od zaključaka sjednice vlade. I sam Laginja, svega dva i pol mjeseca poslije preuzimanja banske dužnosti, žalio se predsjedniku vlade Stojanu Protiću, pa je svoje pismo završio riječima: »Ja sam ipak osvjedočen da ovaj dio našeg kraljevstva neće trebati da se okupa u vlastitoj krvi i da pod tu cijenu dođe do mirnog razvitka i sreće.«¹⁷

Matko Laginja je zadržao banski položaj i nakon Protićeve demisije i imenovanja nove, koncentracijske vlade na čelu s Miljenkom Vesnićem (sredinom svibnja 1920).¹⁸ U novu vladu uz zajedničare ušli su i demokrati, pa je na mjesto podbana imenovan Pribičevićev čovjek dr. Milan Rojc. Za Laginju kao bana stanje se nije poboljšalo jer se umjesto Potočnjaka sada pojavio Rojc preko kojega je svoje namjere u Zemaljskoj vladi provodio Svetozar Pribičević, odlučni protivnik zajedničara, fanatični unitarist, zagovornik centralističkog modela i njegov praktični realizator. Dakako, za Laginju je to bila potpuna blokada bilo kakve samostalne inicijative. Zato je *Hrvat*, organ njegove stranke Hrvatske zajednice, rezignirano pisao: »Započeše opet po starome. Pribičević radi i uređuje kao da i nema zakona u okviru kojih imade da vodi svoj resor.«¹⁹

Težinu svog položaja i nemogućnost da utječe na tok zbivanja Laginja je posebno osjetio u vrijeme posjeta regenta Aleksandra do kojega je došlo upravo u vrijeme njegova (Laginjin) banovanja. Mada je sam Laginja osobno bio gotovo naivno odan monarhiji, a Aleksandra smatrao simbolom ostvarene jugoslavenske države, ipak je bio protivan da se regent baš tada pojavi u Hrvatskoj. Laginja je u pripremnim razgovorima nastojao odgoditi regentov posjet, posebno zbog Radićeva ponovnog hapšenja i osude. Smatrao je, ako se za posjeta dogodi neki incident, bit će odgovorna Zemaljska vlada i ban osobno koji nije umio to spriječiti. Laginja i Hrvatska zajednica bili su svjesni rizika koji donosi planirani posjet. Međutim, regent je i ovom prilikom postupio po svojoj volji ne uvažavajući mišljenje bana Hrvatske i Slavonije. Dok je Laginja kao razlog svom protivljenju uzimao hapšenje Radića i bojazan za eventualni revolt nezadovoljnih i ogorčenih Radićevih pristasa, regent Aleksandar se upravo želio pokazati u glavnom gradu Hrvatske, u kojem je sjedio u zatvoru glavni začetnik protudinastičke agitacije. Kad je regent konačno došao u Zagreb, ban Laginja ga je po službenoj dužnosti »srdačno«²⁰ pozdravio, dakako, ne odajući svoje pravo raspoloženje. I kad mu

¹⁷ Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, Laginja, Razni politički spisi, Rukopisna zbirka R-6259. Pismo Matka Laginja Stojanu Protiću od 27. IV. 1920.

¹⁸ Dr. Milenko Vesnić bio je poslanik Kraljevine SHS u Parizu. Regent Aleksandar ga je pozvao i povjerio mu zadatak da sastavi koncentracijsku vladu. Vesnić je izradio program nove vlade, koji je postao osnova povezivanja građanskih stranaka. Tako je nakon tromjesečne vladavine Parlamentarne zajednice (koalicija radikala i zajedničara) uspostavljena višestranačka Vesnićeva vlada u kojoj su bili zastupljeni i zajedničari.

¹⁹ *Hrvat*, 8. VII. 1920.

je u zdravici u Banskim dvorima rekao: »Narod vas je živo želio vidjeti da vam se narađuje...«,²⁰ znao je da ne govori istinu, što su ubrzo pokazali seljački nemiri u Hrvatskoj koji su izbili u vezi sa žigosanjem stoke i postupcima kraljevske žandarmerije.²¹ Izvještavajući vladu u Beogradu o nemirima seljaka, Laginja je opširno govorio o latentnom stanju nezadovoljstva. Nabrajajući uzroke nezadovoljstva Laginja nije propustio spomenuti i sve izrazitije opredjeljivanje hrvatskih seljaka za Radićev program. Takvu procjenu Laginja je dao prije izbora za Ustavotvornu skupštinu, koji su je doista potvrdili.

Za Laginjina banovanja održani su i izbori za gradska zastupstva. Rezultati tih izbora zadali su mu nove glavobolje. Naime, pobjeda komunističke liste u Zagrebu i u još nekim gradovima u Hrvatskoj te postupak komunističkih vijećnika pri polaganju prisege (oni su odbili prisegnuti monarhu) naveli su bansku vladu da obustavi provođenje zaključaka o izboru gradskih načelnika tamo gdje su na taj položaj izabrani komunisti. Zemaljska vlada je u tim gradovima vođenje gradskog zastupstva povjerila imenovanom povjereniku.

Ukaz o raspisivanju izbora za Ustavotvornu skupštinu označio je početak kraja Laginjina banovanja. Izborni poraz njegove Hrvatske zajednice (dobila je samo 4 poslanička mjesta) značio je gubitak legitimacije političkog predstavnika hrvatskog naroda u novoj državnoj zajednici. Matko Laginja je, doduše, bio među četvoricom izabranih zajedničara, ali je poraz njegove stranke u cjelini bio odlučan za njegovo smjenjivanje s položaja bana Hrvatske i Slavonije.²²

Laginjin silazak s banskog položaja početkom prosinca 1920. godine ne znači prestanak njegova političkog djelovanja. Međutim, on znači početak opadanja njegove političke uloge u jugoslavenskoj državi. On, istina, sudjeluje u radu Ustavotvorne skupštine, kao i u izradi nacрта Ustava koji je predložila Hrvatska zajednica, radi na dovođenju Stjepana Radića u Skupštinu, ali njegov daljnji nastup u hrvatskoj i jugoslavenskoj politici postaje sve više marginalan. Suočena s izrazitom nadmoćnošću Radićeve stranke Hrvatska zajednica stupa u suradnju s njom u okviru Hrvatskog bloka. Pod Radićevim utjecajem zajedničari su napustili i monarhizam (za federalizam su se izjasnili još uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu) i prihvatili republikanstvo. Makar je to bio izraz političke taktike, a ne stvarnog republikanskog uvjerenja, zbudjeni zajedničari ustrajali su u njemu i onda kad je Radić 1925. godine priznao monarhiju i Vidovdanski ustav. Matko Laginja je slijedio preobražaj svoje stranke, mada ga intimno nije odobravao. No, visoka

²⁰ Isto, 24. VI. 1920.

²¹ U okolici Križevaca seljaci su se npr. pokrenuli na otpor kad su se proširili glasovi da će stoka žigosana sa slovom A pripasti Aleksandru, a sa slovom K kralju (tj. Petru Karađorđeviću). Usp. Josip Vidmar, Period legalnosti KPJ s naročitim osvrtom na revolucionarna zbivanja u Hrvatskoj, *Historijski pregled* 1959/2, 118.

²² O Laginjimu smjenjivanju vidi opširnije H. Matković, Pad bana Matka Laginje, *Historijski pregled* 1962/1, 39—50.

životna dob i slabljenje fizičke snage sve više su potiskivali volju da poduzme nešto drugo. Zalaz njegove političke karijere, zalaz jednog političara djelovanje kojega je u ranijem razdoblju ostavilo duboke tragove u narodnom tkivu podudara se s njegovim fizičkim zalazom. Ipak bilo bi pogrešno staviti potpuni znak jednakosti između ta dva puta. Politička agonija Matka Laginje izraz je i nepronalaženja adekvatne političke koncepcije u jednom vremenu u kojem se ovaj zaslužni političar očito više nije snalazio.

Zusammenfassung

DIE ROLLE VON MATKO LAGINJA IM POLITISCHEN LEBEN DES KÖNIGREICHS DER SERBEN, KROATEN UND SLOWENEN

Hrvoje Matković

Matko Laginja, ein bekannter Vorkämpfer für die nationale Idee in Istrien, stand im Jahre 1918 im Mittelpunkt des politischen Geschehens. Er war Mitglied des Nationalrats der Slowenen, Kroaten und Serben und hat als solcher zur Zeit des Zusammenbruchs der Österreichisch-ungarischen Monarchie an allen Aktionen dieses Gremiums teilgenommen. Beim Eintritt in das politische Leben des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen basierte er seine Tätigkeit auf zwei grundlegenden politischen Standpunkten: der Schaffung der jugoslawischen Gemeinschaft auf dem Prinzip der Gleichberechtigung und der Anerkennung der legitimen geschichtlichen Rechte des kroatischen Volks. Darum hat er sich in den Diskussionen über die Ordnung im neuen Staat für den Föderalismus ausgesprochen. Als im Sommer 1919 durch die Vereinigung der »Stranka prava« (der Rechtspartei) von Starčević mit der »Napredna stranka« (der Fortschrittlichen Partei) eine neue Partei — »Hrvatska zajednica« (Kroatische Gemeinschaftspartei) entstanden ist, wurde Laginja zu ihrem Vorsitzenden. Zusammen mit anderen führenden Politikern der »Hrvatska zajednica« widersetzte er sich energisch der unitaristischen Konzeption von Svetozar Pribičević und dessen Politik der gewaltsamen Vereinheitlichung.

In der Führung der »Hrvatska zajednica« wirkte Laginja mit viel Elan aber auch mit viel Geduld und Neigung zur politischen Kleinarbeit. Die führenden Persönlichkeiten der »Hrvatska zajednica« schätzten seine politische Erfahrung und hoben seine Verdienste in der Erneuerungsbewegung in Istrien hervor. Als zu Beginn des Jahres 1920 die »Hrvatska zajednica« in die Regierung eintrat, wurde Laginja Banus von Kroatien. Eine seiner ersten Amsthandlungen war, Stjepan Radić aus dem Gefängnis zu entlassen, der vorher auf Weisung des Innenministers Svetozar Pribičević verhaftet worden war. Laginjas Bemühungen, die Situation in Kroatien zu befrieden, blieben jedoch ohne Erfolg. Während seiner Amtszeit als Banus stattete der damalige Regent Alexander Zagreb einen Besuch ab. Kroatien wurde aber von schweren Bauernunruhen erschüttert. Der ständig wachsende politische Einfluß von Stjepan Radić nicht nur auf die Bauern in Kroatien sondern auch auf das Bürgertum führte zum großen Sieg der »Hrvatska pučka seljačka stranka« (der Kroatischen Volks- und Bauernpartei) bei den Wahlen zur Verfassunggebenden Versammlung im November 1920. Die »Hrvatska zajednica« erhielt damals im Parlament nur vier Sitze, so daß sie auf eine kleine bürgerliche

Partei reduziert war. Die führende Rolle in der kroatischen Politik übernahm Stjepan Radić. Nach der Niederlage der »Hrvatska zajednica« bei den Wahlen wurde auch Matko Laginja als Banus abgelöst. Das war der Beginn der Schwächung seiner politischen Rolle im jugoslawischen Staat. Bereits im fortgeschrittenen Alter konnte Laginja nur schwer die eigene politische Agonie ertragen, in einer Situation, in der er sich offensichtlich nicht mehr zurechtfinden konnte.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAC: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 30.000 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1989.